

DJEČJE IGRAČKE HRVATSKOG ZAGORJA

IRIS BIŠKUPIĆ
Debaničev brijeg 23
Zagreb

UDK 39:688-053.2(497.13 Hrvatsko zagorje)
Prethodno priopćenje
Primljeno 8.X.1991.

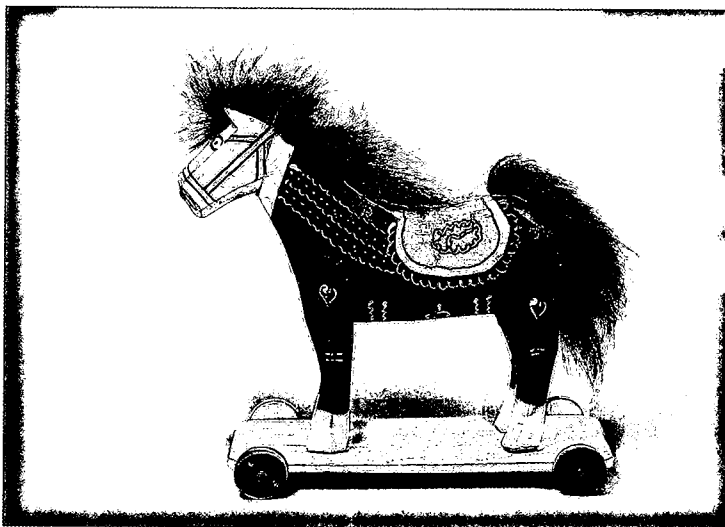
Autorica se bavi istraživanjem proizvodnje dječjih igračaka Hrvatskog zagorja od 1988. godine. Iznosi podatke o selima u kojima su se izrađivale igračke i onima u kojima se ljudi i danas bave tim poslom. Opisuje postupak izrade, alat, ukrašavanje i sam izgled predmeta pa time otvara područje istraživanja i tog segmenta narodnog stvaralaštva.

Dječje igračke Hrvatskog zagorja započela sam istraživati 1988. godine, na drugoj godini studija etnologije. Tema me neobično zaintrigirala jer držim da su dječje igračke važan segment ljudskog života, prisutan od postanka ljudskog roda. Kako je dosadašnje istraživanje zagorskih igračaka bilo prilično oskudno, to me još više potaklo da započnem obilaziti teren. Zahvaljujući dobrim kazivačima na koje sam naišla tijekom svog rada, skupila sam podatke o zagorskim dječjim igračkama.

Dječje igračke uglavnom su izrađivali odrasli. Kao uzori su mi poslužili predmeti iz neposredne okoline kojima su se svakodnevno služili, samo što su ih za djecu radili umanjene. Poznato je da su u nekim selima šire okolice Zagreba dječje igračke izrađivali u drugoj polovici 19. stoljeća: kao primjer navodim prigorsko selo Vidovec na istočnim obroncima Zagrebačke gore. Ta se djelatnost na početku 20. stoljeća proširila i u ostala sela šire zagrebačke regije. Drvo su rezbarili seljaci u selima Lazu i Tugonici, lončarstvom pa i izradom glinenih glazbenih igračaka najintenzivnije su se bavili stanovnici Jerovca, Globočeca, Bedenca i Dubrovca.

Zahvaljujući ranijoj tradiciji izrade dječjih igračaka, selo Vidovec se prvo uklopilo u projekt očuvanja i promicanja kućnog obrta koji je inicirala i vodila *Ženska udruga za očuvanje i promicanje hrvatskog kućnog obrta*. Budući da su stanovnici tog sela podno Sljemena bili vrlo siromašni, a obradive je zemlje bilo malo, uzdržavali su sebe i svoje obitelji dodatnom djelatnošću, tj. izrađivali su pletene košare i dječje igračke koje su prodavali u obližnjem Zagrebu. Siromaštvo s jedne strane i rezbarska vještina s druge bili su razlogom organiziranju tog obrta u spomenutom selu. Godine 1928., ujesen otvoren je u Vidovcu šestomjesečni tečaj na kome su dva Slovaka, apsolutna škole u Kremnici, podučavala Vidovčane. Tečaj je pohađalo dvanaest mladića. Budući da u selu u to vrijeme nije bilo ni struje ni dovoljno potrebnog i raznovrsnog materijala kakvog su imali Slovaci i Nijemci u svojim radionicama, proizvodnja tih igračaka bila je vrlo skupa, a proizvodi se nisu prodavali onako kako je bilo zamišljeno. Vidovčani se opet vraćaju svome starom načinu: »rade iz glave«, izrađuju plosnate igračke obojene na poseban način i uspješno ih prodaju. Na prijedlog spomenute *Ženske udruge* 1932. godine osnivaju zadrugu *Vidovec, prvu hrvatsku zadrugu za izradu dječjih igračaka*, u kojoj tijekom cijele godine radi oko četrdesetak ljudi. Nakon drugoga svjetskog rata u zadrugi

ostaje petnaestak članova koji 1949. godine dobivaju i socijalno osiguranje. Iako je uvođenjem struje 1951. godine izrada igračaka uvelike olakšana, zadruga se 1959. godine raspala. Prije rata svoje su proizvode, osim u Zagrebu, prodavali na proštenjima i sajmovima okolnih mjesta i gradova (u Mariji Bistrici, Bjelovaru, Varaždinu, Čakovcu, Krapini), a poslije rata u prodavaonicama »Domus« i »Likum« u Zagrebu, koje su te igračke prodavale u zemlji i inozemstvu. Prema pričanju prvog predsjednika zadruge Franje Motike (r. 1905.) i poslijeratnog poslovođe zadruge Josipa Komušara (r. 1924.), u zadrugi se izrađivalo oko 120 različitih igračaka, od kojih je bilo najviše životinjskih likova: konja različitih veličina, konja s kolima, volova s jarmom, krava, kokoši, pataka, ptica, mačaka i pasa. Članovi zadruge izrađivali su male kuhinjske i sobne namještaje, vlakove, tramvaje, zrakoplove, akrobate i mnoge druge igračke. Bilo je tu modela starih posavskih kuća, kao i malih dječjih stolica. Igračke su izrađivali muškarci, a bojom su ih ukrašavale žene. Karakteristično je za Vidovčane da su figure bojili bijelom bojom - »cinkvajsom«, a zatim ih ukrašavali crvenom, plavom i crnom bojom. No često su drvo ostavljali neobojeno, a ukrašavali ga šarama raznih oblika i boja. Drvo su nalazili u blizini, na obroncima Medvednice, a najčešće su upotrebljavali lipu, bukvu i javor. Nakon sušenja drvo su tesali teslom zvanom *širočka*, a zatim pilili služeći se pritom drvenim ili kartonskim modelima, tj. šablonama raznih oblika. Alati kojima su se služili bile su blanjice, nožići, turpijice i uske pilice. Danas se u selu Vidovcu više nitko ne bavi izradom takvih igračaka.

Selo Laz u blizini Marije Bistrice i danas je poznato po izradi dječjih igračaka. I u tom selu igračke su počeli izrađivati u drugoj polovici 19. stoljeća. Činjenica je da su se u Lazu do početka drugoga svjetskog rata izrađivale uglavnom svirale, tzv.

žveglice. Izrađivala su se tri tipa aerofonih glazbala u jedanaest oblika, od toga su sedam dječje igračke (*repetirka, bajsek, kladivec, trobentica, tamburica, tiček i tikvica*). Bile su to vrlo jednostavne svirale, ponekad obojene žutom bojom i ukrašene geometrijskim ukrasima dobivenim paljenjem drvene površine. Za paljenje se upotrebljavao »štruk«, tj. željezna šipka na kraju uvijena, s drvenim držačem, a stavljala se u vatru i tako usijanim vrškom palila se površina svirale. Boje ih vrlo živim bojama, najčešće žutom sa crvenim i zelenim ukrasom. Godine 1939. stanovnici Laza osnivaju zadrugu pod nazivom *Zadruga kućna radinost za izradu i promet dječjih igračaka*, koja se rasformirala pedesetih godina. U njoj je radilo oko šezdesetak ljudi iz Stubičkog i Bistričkog Laza. Igračke su prodavali noseći ih prije rata u naprtnjačama i kovčezima na sajmove i proštenja u Zagreb, Mariju Bisticu, Varaždin, Čakovec, Krapinu, Split i Dubrovnik. Nakon rata prodaja je bila organizirana preko »Domusa«, »Likuma« i »Narodnih rukotvorina« u Zagreba.

Selo Laz je vrlo siromašno, pa su igračke postale glavni izvor prihoda njegovih stanovnika. Budući da su do rata izrađivali uglavnom svirale i leptire s pomičnim krilima, nakon rata su bili prisiljeni proširiti izbor. Od Vidovčana preuzimaju predloške određene modifikacije i potpuno različitog načina bojenja, pa počinju proizvoditi na veliko. I ovdje te igračke izrađuju muškarci, a oslikavaju ih žene. Naravno, svaka je od tih igračaka gotovo unikatni primjerak zahvaljujući oslikavanju. Od pedesetak nekadašnjih motiva, danas se izrađuje samo dvadesetak. Igračke se izrađuju od bukve, oraha, javora, jalše i vrbe, a pritom se upotrebljava poseban alat za rezanje i oblikovanje: *špički* - oštri nožići kojima se reže, *obručnjak* - kojim se blanja, *štruk* - kojim se dube i *kusa* - sprava na kojoj se radi. Najčešće se izrađuju konjići raznih veličina, leptiri, plesači, svirale i namještaj, koji pod utjecajem modernih vremena doživljava promjene (krevetići i zipke dulji su od uobičajenih zbog nekih lutaka, npr. Barbike). Danas u Lazu nekoliko obitelji još uvijek intenzivno izrađuje igračke. O tome su mi pričali članovi obitelji Dragutina Gerecija, Stjepana Hrastovića Kosturaša (r. 1901.) i Tome Čukelja (r. 1907.). Spomenute igračke prodaju na proštenjima u Mariji Bistrici ili na tržnicama Zagreba i nekih primorskih gradova.

Glazbeni se instrumenti, a to su najčešće tamburice, također mogu kupiti na proštenjima i sajmovima. Različite su veličine, a izrađuju ih u selu Tugonici kraj Marije Bistrice. Obojene su žutom bojom i vrlo jednostavno ukrašene crnom i crvenom. Iako nisu kvalitetne poput instrumenata koji se izrađuju u posebnim radionicama, imaju važnu ulogu pri početnim susretima djeteta s glazbom.

Na temeljima bogate tradicije lončarstva razvila se izrada keramičkih igračaka. U pojedinim dijelovima Hrvatskog zagorja bogatim glinom, izrađivali su se od davnina predmeti za svakodnevnu upotrebu (lonci, zdjele, tanjuri, vrčevi i dr.), a uz njih je majstor lončar izrađivao i glinene figurice, svirale u obliku ptica koje su, napunjene vodom, imitirale ptičji cvrkut, pa razne vrčice i drugo. Glazirane su uglavnom u zelenim i smeđim tonovima, specifičnim za keramiku zagorskoga kraja. Izrađuju ih stanovnici sela Jerovca, Globočeca, Bedenca i Dubrovca. Nekada su ih prodavali po selima Hrvatskog zagorja i Turopolja vozeći ih na kolima napunjenim

sijenom kako bi ih zaštitili od lomljenja. Danas se takvi keramički predmeti najčešće mogu kupiti na proštenjima i sajmovima.

Zbog nedovoljne potpore kupaca i prodavaonica igračaka, pomalo nestaju. Valja kazati da se u Hrvatskoj oduvijek njegovala, možda i silom prilika, izrada unikatnih igračaka. Igračke Hrvatskoga zagorja, iako ponekad izradene na tokarskom stroju ili lončarskom kolu, uvijek su unikatno rukom oslikane i predstavljaju jedinstven primjerak.

LITERATURA

Franguš, Branka: *Prilog upoznavanju i unapređenju hrvatskog kućnog obrta. Ženska udruga za očuvanje i promicanje hrvatskog kućnog obrta*, Zagreb, Izložba dječjih igračaka. Etnografski muzej, Beograd, 1958.

Fraser, Antonia: *Spielzeug*. Gerhard Stalling Verlag, Oldenburg/Hamburg, 1966.

Galin, Krešimir: Transformacije tradicijskih aerofonih glazbala u Lazu kraj Marije Bistrice. *Narodna umjetnost* 14, Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb, 1977, str. 55-81.

Gröber, Karl i Metzger, Juliane: *Kinderspielzeug aus alter Zeit*. Marion von Schröder Verlag, Hamburg, 1965.

Kozić, Maja: Dječje igre u okolini Zagreba. *Etnološka istraživanja* 3-4, Etnografski muzej, Zagreb, 1987, str. 413-444.

Piekarek, Udo: *Holzspielzeug*. Verein der Freunde des Museums für Deutsche Volkskunde, Berlin, 1981.

Tschekalow, Alexander: *Russisches Volksspielzeug*. VEB Verlag der Kunst, Dresden, 1972.

Dijete i njegov svijet. Izložba u povodu međunarodne godine djeteta. Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, 1979.

KINDERSPIELZEUG DES NORDKROATISCHEN BERGLANDES

Zusammenfassung

Die Geschichte der organisierten Herstellung des völkischen Kinderspielzeugs im Nordkroatischen Bergland (Hrvatsko zagorje) ist noch immer nicht genügend erforscht. In einzelnen Dörfern der weiteren Umgebung Zagrebs wurde schon in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts Kinderspielzeug hergestellt. In anderen europäischen Ländern ist diese Tradition viel älter.

Anfangs des 20. Jahrhunderts wurde im Dorf Vidovec die *Frauengenossenschaft* gegründet, die Spielzeugherstellung organisierte. Leider hat sich diese Tätigkeit in der organisierten Weise nicht lange auferhalten, aber manche Dorfbewohner stellten sie weiter her. Heute beschäftigt sich keiner mehr im Dorf Vidovec mit dieser Arbeit. Im Gegensatz zu Vidovec ist das Dorf Laz in der Nähe von Marija Bistrica heute für die Spielzeugproduktion bekannt. Auch in diesem Dorf liegen die Anfänge dieses Handwerkszweigs in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. In Laz hat man bis zum Ausbruch des Zweiten Weltkriegs hauptsächlich Flöten hergestellt. Sie waren sehr einfach, gelb angemalt und mit eingebrannten geometrischen Mustern verziert. Später entstehen verschiedene Variationen auf das tägliche Leben wie z.B. Pferdchen in verschiedenen Grössen, Schmetterlinge, Tanzfiguren, Flöten, Kinderspielzeugmöbel und anderes. Diese Tätigkeit die so charakteristisch für Nordkroatisches Bergland ist, verschwindet immer mehr, nun bleibt z.B. im Dorf Tugonica die Herstellung des Musikinstruments *Tamburica*, in Golobočec, Jerovec, Bedenec und Dubrovec die Tonfiguren, in Marija Bistrica, Lepoglava, Bednja, Varaždin die Pferdchen, Schmetterlinge, Flöten usw.

In Kroatien hat man immer die besondere Spielzeugherstellung gepflegt, die eigenhändig geschnitzte und verzierte Einzelstücke.